

ИВАН ВАЗОВ - „НЕМИЛИ-НЕДРАГИ“

РАЗЛИЧНИТЕ ЛИЦА НА МАКЕДОНСКИ

В повестта „Немили - недраги“ няма главен герой, но сред хъшовската общност, наред със Странджата и Бръчков, а в някои отношения и като техен контрапункт, властно се откроява колоритният и реалистично обрисуван образ на Македонски. От началните до последните страници на творбата той почти винаги е в центъра на действието и единствен сред другарите си доживява до Освобождението. Неговата превратна съдба отговаря като че ли най-точно на замисъла на Вазов да припомни на своите съвременници героизма и страданията на дейците на националноосвободителното движение, незаслужено забравени и подценявани в първите години от съществуването на нова България. Непознатите за мнозина дотогава или пък неправилно тълкувани страни от живота на българската революционна емиграция в Румъния намират своето обективно отражение и обяснение в делата, превръщенията и удивителната многоликост на Македонски.

Различни са лицата, с които се появява в повестта този герой. Те съответстват на невероятната му способност да действа винаги според обстоятелствата, без обаче да изменя на себе си и на избраните идеали. В годините на изгнание някогашният водач на хайдушката чета в Македония се превръща в отчаяно дързък хъш, за когото лишенията са по-скоро предизвикателство, отколкото мъченически кръст. Пренебрегването на чуждите закони и спазването на хъшовската чест, гръмогласното самоизтъкване при спомените от славното минало, склонността към измами в името на оцеляването, съчетана с великодушие към ближния, са неговата стихия. Но не всичко в нея отговаря на истинската му същност. Достатъчна е само илюзията на театралното представление, за да се изтрият в един миг чертите на едно страдащо лице, наложени от емигрантското битие, а на сцената да възкръсне един действащ по всички правила на хайдушкото умение войвода. Същинското лице на Македонски се проявява единствено в опасностите на борбата, в предаността му към националната идея и в готовността да се жертва за свободата на поробената си родина. Той е олицетворение на смелост и себеотрицание, независимо дали действа като хладнокръвен и съобразителен пратеник на Революционния комитет при рискованото преминаване на замръзналия Дунав, или се сражава геройски в битката при Гредетин. Последното лице, с което се явява Македонски в края на повестта, е най-неочаквано и трагично. Прекършеният идеал и посегателството върху достойнството му на човек в освободена България сломяват по-силно духа му от преживените емигрантски несгоди и зарасналите рани. Героят от хайдушките чети и от боя при Гредетин се превръща в бъдещ съжаление страдалец и в жив укор към допусналите тази негова участ.

Различните превъплъщения на Македонски през годините на борба, изгнание, революционна дейност, участие в Сръбско-турската война и несретната старост не могат да заличат в съзнанието на читателя първата представа за неговия външен вид, според описанието на повествователя. Той го обрисова като „висок мъж с дребно и надупчено от шарката лице“, „с дълги сиви мустаци и лукави, дръзки очи“. Явно, това е човек вече на средна възраст, който впечатлява околните не с красота, а с жизнеността си и с енергията, която излъчва. Дръзките му и лукави очи подсказват, че не се плаши от трудностите и че не се смущава да ги преодолява по начин, различен от очакванията на другите. С „огромно извехтяло и без копчета палто“, Македонски се вписва изцяло в мизерната обстановка на кръчмата на Странджата, в която всяка подробност издава крайна бедност. Изражението на лицето му обаче и гръмогласният говор го отличават от Странджата, Попчето и Хаджият, върху чиито „жълтеникави“ лица пораженията на глада, изтощението, а при Странджата и на туберкулозата, са очевидни. Македонски не се оставя да бъде смазан от жалкото си настояще на изгнаник, макар и да не избира винаги най-

почтените начини за оцеляване. От миналото си на „войвода на някаква хайдушка чета в Македония“ запазва само „громкото име“ и безчислените разкази за славни битки, турски гонения и за собствените си геройства. Буен и избухлив по нрав, той не търпи възражения, обича да се налага, да вдига тостове и лозунги, един от които: „Да живее комуната!“, изказва не толкова убеждения, колкото желанието на героя да увлече другите след себе си. Макар и да не достига авторитета на Странджата, все пак успява да привлече вниманието и по думите на повествователя „упражняваше осезателно влияние въз другарите си хъшове“. И причината затова вероятно не се крие само в слуха, че някога е водил чета в Македония, а и в личните му качества на човек, който намира изход от всяка ситуация, страшна или смешна, без да губи самообладание.

По принуда скитник и „кокошар“, Македонски не страда от скрупули и много често нарушава законите на страната, в която хъшовете са намерили убежище. За разлика от Странджата, той с лекота си позволява постъпки, с които старият Знаменосец никога не би накърнил честта и името си. Македонски гледа с пренебрежение на тегобите и несгодите на хъшовското битие и избира свой път да се самосъхрани в него. Не чрез мъченичество, а чрез действия, които невинаги са почтени от гледна точка на общоприетите норми на поведение, но му осигуряват средства за съществуване. Той не изпитва угризения и чувство за вина, защото счита, че това е временно, че е маловажно и че главното е единствено бъдещото му участие в борбата. И повествователят, и читателят осъждат Македонски в един момент и го оправдават в следващия. Много често маската на външната безскрупулност се пропуква и под нея се показва истинското лице на Македонски - смел, доблестен и влюбен в България. Това, което му се случва на сцената на театралното представление, е всъщност само бледо копие на преживяното от него в миналото и на мечтаното бъдещо участие в истинските битки. Инсценираното сражение в пиесата пробужда, по думите на повествователя, „заспалия хайдушки инстинкт“ на Македонски се вживява в ролята си: „Македонски, като бесен, пъхтеше, хвърляше се в разни ъгли на сцената... изскачаше, викаше, гърмеше. (...) Той забрави, че е в театър. Той беше в Стара планина, с другарите си. „

Макар и за момент, чрез силата на спомена, Македонски се връща към истинския си живот, в който има идеал и реална цел - борба за освобождение на родината. Така забравя потискащото го унижително настояще.

И в много други случаи негероичното лице на Македонски, с което той се подвизава през годините на изгнанието, крие много изненади и противоречия. Всяка негова осъдителна постъпка е придружена и от някакво добро дело и обратно - нито една от положителните му черти не е без сенчеста страна. Той обича да помага, готов е да изведе ближния си от всякаква беда, но никога не пропуска да се погрижи и за собствения си интерес. Намира на пристанището бездомния Бръчков и го завежда в кръчмата на Странджата, обира го ловко на карти и след това великодушно го поема на своя издръжка, като не забравя да му внуши с покровителствен тон, че няма да го изостави, защото: „Тука е чуждо място!“ Македонски оказва силно въздействие върху хъшовете със своята емоционалност, оптимизъм и приповдигнатост на речта. Но особено върху Бръчков „упражняваше едно странно влияние“. Неговият „уверен, насмешлив, лукав поглед, съединен с изражението на безгрижността към живота, замая Бръчков... „

Изграждайки многоликия образ на Македонски, Вазов обръща особено внимание не само на поведението му, но и на преживяванията и емоционалното състояние на героя, като често описва неговите мимики и жестове. Хладнокръвие и безскрупулност, от една страна, решителност и жертвотготовност, от друга, се съчетават в образа му. Затова не учудва неговата постъпка след излизането му от затвора, когато обира и продава дрехите на приютилия го Владиков, без никакво угризение, че е ощетил своя другар и благодетел в случая. Дори си тананика след хапването и пийването „някаква хайдушка песен!“ Но същият този Македонски само час по-късно съвсем сериозно и с дълбоко вътрешно убеждение изтъква колко по-

целесъобразно е именно той да поеме опасната мисия на куриер и да отнесе на Левски в Русчук писмото на Революционния комитет: „- Не! Аз ще да ида!... Македонски е живял шест месеца в Русчук;... нощувал е шест пъти в къщата на баба Тонка, знай откъде се влазя у баба Тонка, и от уличката, и от пътя, и откъде брега; и е по-стар дванайсет години...” Неговата увереност, жертвоготовност и желание да бъде полезен на святото дело са примесени с нетърпение, превъзбуда, дори агресивност: „Лицето му се беше цяло зачервило. Малките му сини очи играеха неспокойно и гледаха остро, почти злобно...”

Сложен и многопластов е образът на Македонски. Ключ за тълкуване на неговата многоликост са думите на Базовия герой: „Македонски бяга от глада, но не бяга от смъртта! „ Опасностите, рискът и смъртта никога не са представлявали заплаха за Македонски. Те са пътят, по който героите вървят, за да достигнат до осъществяване на висшия идеал - освобождението на родината. Воден от святата идея за свободата, Македонски се явява пред читателя с истинското си лице на революционер и родолюбец именно от момента, когато тръгва с мисия за Русчук. Не можем да пропуснем обаче още една интересна подробност, която повествователят неслучайно споменава. Куриерската мисия за малко не се проваля, защото хъшовете нямат пари за билет на пратеника от Браила до Гюргево, за да може оттам да премине през замръзалия Дунав в Русчук. И Македонски с нескрито задоволство, а и с облекчение, използва остатъка от парите, получени от продажбата на Владиковите дрехи. И това е още едно доказателство за странното съжителство в неговата душа на външната безпардонност и на вътрешната честност и непоклатими убеждения.

Поредното ново лице на Македонски като пратеник на Революционния комитет изненадва с пълната противоположност на всичко, с което дотогава е познат този герой. Той е неузнаваем и по външен вид, и по поведение. Даже свойствените му качества - смелост, решителност и находчивост, сега се проявяват по нов и различен начин. Всичко у него е подчинено вече на чувството за отговорност и на изпълнението на една смъртно опасна и рискована мисия, която ще приближи часа на мечтаните битки и свободата на България. Находчивостта го кара да се преоблече като влашки селянин и да се досети да мине по едва крепящата се дъска над незамръзналата водна бездна по средата на Дунава. Предпазливостта измества гръмогласните викове и резките движения, с които го помни читателят. Хъшът сега зорко мери всяка своя крачка и предупредително обикаля в полукръг цял Русчук, за да избегне турската нощна стража на път към къщата на баба Тонка. Чувството за отговорност пред гласувалите му доверие хъшове, както и пред страдащия български народ, очакващ свободата си, превръща Македонски в човек, който размисля и преценява рисковете, а след това действа решително” и смело, непоколебим пред препятствията. Той прибегва до груба сила, когато провал грози делото му: „И тъй една дъска можеше да осуети цяло едно предприятие. Беше време да действа решително. „ Той удря влаха, от чиято колиба открадва дъска, за да премине по нея на отсрещния бряг. Трудната задача многократно дава възможност на Македонски да прояви своята смелост, която изпъква още по-силно, когато е придружена от присъщия на всеки човек страх. Преминавайки по едва крепящата се над дълбоката вода дъска, той за пръв път от много години се прекръства - от страх не само за себе си, но и от желание да успее на всяка цена, за да не провали задачата, с която е изпратен. Хладнокръвието и самообладанието му помагат да избегне на косъм опасността, когато стои с револвер в ръка само на крачка от турския караул и изчаква отминаването му „с напънат слух, с опулен взор и без дихание”. Дори само този подвиг да беше извършил Македонски, пак би бил достатъчен, за да бъде напълно реабилитиран в нашите очи от предишните си авантюри.

Героизмът, смелостта и себеотрицанието на Македонски се проявяват най-категорично обаче в битката при Гредетин, където се разиграва един от решителните епизоди от Сръбско-турската война през 1876 г. Участващите в нея

като доброволци хъшове, макар и да не се бият на своя земя, воюват срещу общия вековен враг и загиват с мисълта за своята родина и за свободата, за която цял живот са мечтали. Ранен на няколко места и облян в кръв, Македонски и в този миг подкрепя зашеметения от граната Бръчков с думите: „Дръж се, брате, напред! „ Сам той се сражава като античен герой в ръкопашния бой с многократно превишаващия ги по численост враг: „Македонски се хвърли пръв връз приближащите неприятели с дигнат нож, с кървави очи и цял обагрен в чужда и своя кръв, която капеше от него. „ Отчаяната му смелост, родолюбието и готовността за саможертва разкриват истинската му същност на герой, какъвто винаги е бил.

Това обаче не е последното ли цена Македонски, с което повествователят го представя пред нас. Неочаквана и разтърсваща с несправедливостта си е неговата съдба, разкрита в края на повестта. С една изсъхнала ръка и с единадесет зараснали рани, оживелият по чудо герой от Гредетин мете пода на една канцелария в новоосвободена България и което е най-страшно - „трепери от гласа на разсилния“. Ако Македонски рухва в своята трудна старост, то не е само от възрастта, бедността и осакатяването, а от унижението, на което е подложен, и от обезсмислянето на идеала, в който е вярвал и за който се е борил цял живот! Нито лишенията от изгнанието, нито опасностите и раните от борбата не успяват да извършат това, което му причиняват в свободното вече отечество тези, за които е жертвал живота си. Горчивото възклицание на повествователя: „Бедни, бедни Македонски, защо не умря при Гредетин?... „, е едновременно изблик на горест и на морална присъда над съвременниците му.

Различните лица на Македонски, с които той се явява в отделни събитийни моменти от развитието на действието в повестта „Немили-недраги“, се наслагват и очертават образа на един-единствен човек. Той се променя, развива и интригува читателя със своята многоликост, но неизменно при всички негови превъплъщения остават смелостта и любовта към България. Нищо в живота не е еднозначно и нищо човешко не е чуждо дори на героите, но това не намалява нито величието на техния подвиг, нито дълга на потомците към тях.